

Slavko Zec

**PRAVNI TEMELJI PRISUTNOSTI I DJELOVANJA
CRKVE U JAVNOSTI U REPUBLICI HRVATSKOJ**

Doc. dr. sc. Slavko Zec

UDK: 348.3/4 : 282(497.5)[316.653+659.4]

Izvorni znanstveni rad

Prisutnost i djelovanje Katoličke Crkve u javnosti u Republici Hrvatskoj temelji se na pravnim dokumentima koji su odraz želje kako hrvatske države tako i Katoličke Crkve da na suvremenim načelima, sukladno ostalim demokratskim zemljama Europe i svijeta, uredi međusobne odnose. Radi se o poštivanju općeprihvaćenog načela samostalnosti i odvojenosti, ali istodobno i međusobne suradnje na dobro ljudi koji su u isto vrijeme i građani Republike Hrvatske i vjernici, pripadnici Katoličke Crkve. Ta pravna uporišta nalazimo već u Ustavu Republike Hrvatske (iz 1990.), zatim u Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica (iz 2002.), a posebno u konkordatskom pravu, odnosno u četiri Ugovora koje je Sveta Stola sklopila s Republikom Hrvatskom: o pravnim pitanjima, o suradnji na području odgoja i kulture, o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske (iz 1996.) te o gospodarskim pitanjima (iz 1998.). U tim je Ugovorima zajamčeno mjesto i uloga Katoličke Crkve i njezinih ustrojbenih jedinica, kao priznatih javnih pravnih osoba, u javnosti, i pobliže u sredstvima društvenog priopćivanja, u odgojno-obrazovnim ustanovama, u bolničkim, karitativnim i drugim ustanovama društvene skrbi, u zatvorima, te u oružanim snagama i redarstvenim službama. Autor u članku ukazuje na postojeće odredbe i na potrebu da se one poštuju, kako bi međusobna suradnja Crkve i države bila na opće dobro onih zbog kojih su ova pravna uporišta i oblikovana.

Ključne riječi: Crkva, država, suradnja, javnost, Ustav, zakonodavstvo, pravne osobe, sredstva društvenog priopćivanja, javne ustanove, opće dobro.

* * *

Uvod

Tema o prisutnosti i djelovanju Katoličke Crkve u javnosti postala je aktualna od samoga početka osamostaljenja države Republike Hrvatske, dakle već od devedesetih godina prošlog stoljeća, i već dvadeset godina demokratskog života u slobodnoj i samostalnoj državi tu temu drži živom. Već nas sama ta činjenica, svima očita pa je ne treba posebno dokazivati, potiče na promišljanje: zbog čega je tome tako? Zašto prisutnost i djelovanje Katoličke Crkve u javnosti izaziva tolika pitanja, pa i nedoumice, kao da se radi o nečemu do sada potpuno nepoznatom, bilo u sociološkom, bilo u pravnom vidu? Zar nisu već prije Republike Hrvatske tolike države stjecale svoju samostalnost, zar nisu već prije tolika društvena uređenja postizala veći ili manji stupanj demokracije, i nije li Crkva u tim demokratskim društvenim uređenjima već stjecala veći ili manji stupanj prava javnosti? U međunarodnom pravnom poretku odavno je poznato da crkve i crkvene zajednice, pa tako među njima i Katolička Crkva, kao i religijska uvjerenja bilo koje vrste, imaju legitimitet i slobodu djelovanja u javnosti. Već je naime *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda, 10. prosinca 1948. godine (rezolucija br. 217 /III/)¹, među tim osnovnim ljudskim pravima, svečano istaknula pravo na vjeroispovijedanje ili na nevjeroispovijedanje i nepripadnost bilo kojoj crkvi, crkvenoj ili vjerskoj zajednici. U članku 18. te deklaracije se naime doslovno navodi: „Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere; to pravo uključuje slobodu da se mijenja vjera ili uvjerenje i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje poučavanjem,

1 Tekst Opće deklaracije se može naći na internetskoj adresi: <http://www.ffzg.hr/hre-edc/Dkl-opca.htm>. Taj je tekst prevela Vedrana SPAJIĆ-VRKAŠ, te u bilješki uz naslov navodi: „Službeni prijevod teksta Opće deklaracije o ljudskim pravima na hrvatski jezik do danas nije objavljen, kao što nije bio objavljen ni u službenim glasilima SFRJ u čijem je sastavu Hrvatska bila do 1991. godine, pa je netočan podatak u nekim radovima da je Opća deklaracija o ljudskim pravima bila ratificirana u Jugoslaviji, s uputom na Službeni list FNRJ/SFRJ. Od 1990. godine u Hrvatskoj je objavljeno nekoliko prijevoda, ali ni jedan od njih nema status službenog prijevoda (v. npr. Hrženjak, /ur./ *J. Međunarodni i europski dokumenti o ljudskim pravima: Čovjek i njegove slobode u pravnoj državi*, Zagreb, Informator, 1992.; Skok, Dobriša /ur./ *Ljudska prava: Osnovni međunarodni dokumenti*, Zagreb, NIRO Školske novine, 1990.“

praktičnim vršenjem, bogoslužjem i obredima“. Od strane Katoličke Crkve proglašena je 7. prosinca 1965. na Drugom vatikanskom koncilu deklaracija o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*², koja počinje s naslovom: „Pravo osobe i zajednica na društvenu i građansku slobodu u stvarima vjerovanja“.

Ako se je u prema zadnjem popisu stanovništva u Republici Hrvatskoj godine 2001. 87,9% građana izjasnilo katolicima, a to znači pripadnicima Katoličke Crkve, onda bi se očekivalo da će u demokratskom uređenju takve države biti sasvim normalna i redovita prisutnost i djelovanje Katoličke Crkve u javnosti. Ipak ima naznaka da ta prisutnost i djelovanje nisu išli i ne idu tim putem, na što ukazuje i glavni naslov ovog znanstvenog simpozija, u kojem su istaknute riječi: „Izazovi, mogućnosti, kontroverze“ koje ukazuju na problematiku koju i danas valja mudro i strpljivo promišljati i rješavati.

To pak nadalje znači da je potrebno, pored ostalih motrišta ove tematike i problematike, vratiti se počecima i razvoju odnosno pokušati i sa pravnog stanovišta utvrditi fenomen prisutnosti i djelovanja Crkve u javnosti. Republika Hrvatska je, kao i ostale moderne i na demokratski način uređene države, nakon 50 godina komunističkog totalitarizma kada nije moglo biti govora o pravoj prisutnosti i djelovanju Crkve u javnosti, i pravno uredila ovo pitanje. Stoga ćemo se u ovom intervenciji posvetiti upravo tim pravnim uporištima na kojima danas počiva prisutnost i djelovanje Crkve u javnosti u hrvatskom društvu. Treba pritom biti svjestan da čak ni ti pravni temelji danas u hrvatskom društvu nisu miroljubivo od svih prihvaćeni, nego doživljavaju višekratne napade i osporavanja³. Tim više potrebno je da

2 Deklaracija o slobodi vjerovanja „Dignitatis humanae“, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., VII. popravljeno i dopunjeno izdanje, str. 483-506.

3 Dokaz su tome nedavni pozivi na reviziju Ugovora sklopljenih između Svete Stolice i Republike Hrvatske, i to od strane dosadašnjeg predsjednika Republike Hrvatske Stjepana Mesića na kraju mandata (Dnevni list *Slobodna Dalmacija*, prilog „Spektar“ od 06. 02. 2010.). Postoji također i nezavisna građanska inicijativa, po imenu „David“, koja sebe definira kao „udruga građana za zaštitu ljudskih prava“. Ta udruga ima svoju internet stranicu (<http://david-udruga.hr>) na kojoj je i tekst statuta. U članku 6. nabrajaju se namjere i ciljevi udruge i kojim ih mjerama žele ostvariti, pa se tako među ostalim navodi: „pokretanje inicijative za usklađivanje crkvenih nauka s civilnim pravnim propisima; sudjelovanje na raznim skupovima s tematikom o crkvi; informiranje javnosti putem medija ili na drugi način o ulozi crkve u sadašnjosti i u prošlosti“. Iz cjelokupnog materijala na tom portalu ne može se, nažalost, drugačije zaključiti nego da udruga „David“ zapravo djeluje

ne samo stručnjaci pravne struke, nego što širi krug građana bude upoznat na kojim pravnim temeljima počiva danas prisutnost i djelovanje Crkve u javnosti. Radi se naime o tome da građani Republike Hrvatske, koji su u istoj osobi i u isto vrijeme i pripadnici Katoličke Crkve, imaju svoja prava i obveze, utemeljene u relevantnim pravnim aktima od državnog i međudržavnog značenja; a jedno je od temeljnih prava da se u javnosti čuje i prepozna glas Crkve o svim relevantnim društvenim pojavnostima kao izraz vjerske slobode i slobode izražavanja vlastitog mišljenja⁴; sve to bez upadanja u neutemeljene kritike i površne predrasude da svako izražavanje mišljenja i prosudbe društvenih okolnosti i stanja mora odmah biti etiketirano kao „miješanje u politiku“, jer je i sam pojam „politika“ mnogo širi od onoga kakav se često prikazuje u medijima i znači sveobuhvatno zauzimanje za javnu stvar i opće dobro; a iz toga prava i obveze nije nitko izuzet, pa zato ni članovi Crkve⁵.

1. Razni sustavi odnosa Crkve i države

Time smo zapravo na tragu ostalih demokratskih europskih zemalja, u kojima je u 19. st. započela sekularizacija društvenog života. Taj se je onda proces odrazio i na položaj vjerskih zajednica u zakonodavstvima europskih zemalja. Nakon razdoblja stroge odvojenosti laičke i religiozne sfere, u mnogim se zemljama počela uviđati potreba suradnje između države i vjerskih zajednica, a samim

sa prvotnom svrhom da sruši pravne temelje prisutnosti i djelovanja Katoličke Crkve u javnosti, te da je svede u „sakristijske okvire“, kao što je bila višedesetljetna praksa bivšeg totalitarnog režima.

4 U tom je smislu novoizabrani predsjednik Republike Hrvatske dr. Ivo Josipović u svom inauguracijskom govoru 18.02.2010. u Zagrebu rekao i sljedeće: „Hrvatska je zemlja vjerskih sloboda. Vjeronanje ili nevjeronanje - pravo je svakoga građanina. Sve vjerske zajednice imaju pravo na slobodu izražavanja vjere i potrebnu državnu potporu za ispunjenje svojih vjerskih potreba sukladno ekonomskim mogućnostima zemlje i načelu pravednosti. Svaka diskriminacija, nacionalna, vjerska, spolna, prema seksualnoj orijentaciji, socijalnom ili regionalnom podrijetlu, ili iz bilo koje druge osnove, nedopustiva je i osobno ću joj, kao predsjednik Republike Hrvatske, biti zapreka“: govor je u cijelosti isti dan objavljen na web stranici: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/procitajte-inauguracijski-govor-novog-predsjednika-ive-josipovica/476441.aspx> (01.03.2010.). Na pitanje novinara Jutarnjeg lista od 20.02.2010. o Ugovorima između Svete Stolice i Republike Hrvatske, predsjednik Josipović je odgovorio: „Ti su ugovori pravna činjenica. Oni su obvezujući i ne mogu se tek tako mijenjati. [...] Eventualne izmjene ugovora treba učiniti konsenzusom, imajući u vidu opći interes.“: „Hrvatska mora biti dom demokracije“, u: *Glas Koncila*, br. 9/2010., str. 3.

5 Usp. Živan BEZIĆ, Crkva i politika, u: *Obnovljeni život*, 56 (2001.) 1, str. 59-68.

tim i pitanje zakonodavnog uređivanja djelovanja vjerskih zajednica u društvenim zajednicama tih država. U postmodernističkom razdoblju dolazi se naime do spoznaje da se moraju razlikovati pojmovi laičke i sekularne države od pojma laicističke i sekularističke države koja stremi potpunom isključenju vjere i uopće transcendentalne dimenzije iz javnoga života. Takva su se ekstremna nastojanja međutim pokazala promašenima jer se jednostavno čovjeka ne može silom dijeliti na svjetovnu i sakralnu sferu, što je suvremenim antropološkim znanostima potpuno jasno. Prijašnje totalitarne ideologije koje su silom zatirale religioznu dimenziju čovjeka na način da su forsirale vjeru kao isključivo *privatnu stvar* pojedinca, i dosljedno tome, zabranjivale vjeri i vjerskome pristup u društveni i javni život, doživjele su neuspjeh i nisu mogle imati perspektivu. Bez obzira što u najnovije vrijeme doživljavamo pokušaje oživljavanja takvoga pristupa vjeri i vjerskome, u isto vrijeme postaje sve očitiije da je čovjek jedan i cjelovit u svim svojim dimenzijama, i da se niti jedna od tih dimenzija, koje ga antropološki bitno opečaćuju, ne može ugušiti bez ozbiljnih etičkih i inih posljedica za javni i društveni život⁶. To je dovelo i još uvijek dovodi do spoznaje u europskim državama, pa tako i u Republici Hrvatskoj, da je potrebno osmisliti prikladno zakonodavstvo koje će uzeti u obzir stvarno stanje prema kojem vjerske zajednice postaju sve više relevantni društveni faktori koje se ne može ignorirati, već ih treba respektirati u različitim područjima društvenog i javnog života.

Povijesni razvoj odnosa Crkve i države poznavao je i poznaje više sustava. U osnovi razlikujemo tri vrste sustava: 1. vjerski sustav; 2. sustav rastave; i 3. konkordatski sustav⁷. Svaki od tih sustava poznaje i svoje podsustave.

6 Usp. Josip GRBAC, *Etičke dvojbe hrvatskog društva. O važnosti odgoja za moralne vrijednosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 182-184. Pitajući se hoćemo li u Hrvatskoj u budućnosti imati laicističku državu i društvo budući da „u praksi klizimo u relativizam“, Autor koncizno i jasno tumači razliku između laičke i laicističke države, i to posebno na primjeru problematiziranja u našoj javnosti pitanja neradne nedjelje, u okviru temeljnog ljudskog prava na tjedni odmor.

7 Sustave, s njihovim kratkim opisom, navodimo prema: Nikola ŠKALABRIN, Pravni odnos između Crkve i političke zajednice, u: *Pravni vjesnik*, 13 (1997.) 1-2, str. 20-25. Autor također tumači razliku između pojma „država“ i „politička zajednica“, na tragu promišljanja francuskog filozofa J. Maritaina, koji drži da se „societas politica“ u starom i srednjem vijeku shvaćala kao skupina građana koji surađuju da bi postigli opće dobro, dok se s time ne izjednačuje država uko-

Tako *vjerski sustav* možemo podijeliti na: a) *monistički vjerski sustav*, u kojem nema razlike između političke i vjerske zajednice i gdje je vjerska norma zakon države; b) *dualistički vjerski sustav s religioznom tolerancijom*, koji sa sobom donosi razliku dviju zajednica (država i crkva) i razliku u mjerodavnostima, te ima stav tolerancije prema vjeroispovijedima; c) *dualistički sustav s vjerskom slobodom*, u kojem se neka religija prihvaća doduše kao vlastita religija države, ali se unatoč tome svim vjeroispovijedima priznaje puno pravo na vjersku slobodu.

Za razliku od vjerskog sustava povijesne mijene poznaju i *sustav rastave* Crkve i države. U tom sustavu razlikujemo slijedeće podjele: a) *čista rastava*, u kojem se vjeroispovijedima priznaje pravo na vjersku slobodu, ali su crkve, crkvene i/ili vjerske zajednice tretirane kao udruge privatnoga prava u okviru državnog uređenja; b) *usklađena rastava*, u kojem su sustavu vjeroispovijedi i odnosne zajednice (barem one glavne) u pravnom uređenju države tretirane kao udruge javnoga prava, s mogućnošću dvostranog sporazuma; c) *neprijateljska rastava* je treći oblik sustava rastave, tipičan za ateistički ili militantni agnostički sustav koji ide za tim da se što više smanji prostor utjecaja i ukloni religiju iz javnog života, što je bio slučaj u pretežno komunističkim zemljama; tipično je također za neprijateljsku rastavu da stremi u apsolutnom stupnju odvojiti Crkvu od države, tako da ne postoji nikakva sveza među tim zajednicama, što je u pravilu bivalo popraćeno agresivnom ateističkom propagandom i promicanjem „oslobađanja ljudi od vjerskog otuđenja“. U takvim sustavima su se zato prekidali konkordati i odnosi sa Svetom Stolicom, ili se nisu nikada ratificirali, a zahtijevale su se nacionalne crkve pod državnom kontrolom totalitarne vlasti, odvojene od Svete Stolice⁸.

liko ne ostvaruje u cjelini sve ciljeve već samo neke, kroz vršenje vlasti da se postigne zajedničko dobro (str. 5, bilješka br. 1).

8 O pravnom položaju Katoličke Crkve u bivšoj federalnoj državi Jugoslaviji vidi: Giuseppe OLIVERO, Regime dei culti e Chiesa Cattolica in Jugoslavia, u: *Il Diritto Ecclesiastico*, 78 (1967.), I-II, str. 205-218; vidi također službene tekstove: Concordato tra la Santa Sede e il Regno di Jugoslavia (25 luglio 1935), u: *Enchiridion dei concordati. Due secoli di storia dei rapporti Chiesa-Stato*, EDB, Bologna, 2003., nn. 1952-1999, str. 887-921; Protocollo relativo alle conversazioni intercorse tra i Rappresentanti della Santa Sede e i Rappresentanti del Governo della Repubblica

Treći sustav je *konkordatski sustav*, za koji mnogi drže da nije istinski i pravi sustav koji stoji sam za sebe jer i vjerski sustav i sustav rastave po sebi mogu slijediti dvostrane propise i sklapati sporazume, pa čak i konkordate. Ipak, izraz „konkordatski“ želi uputiti na sustav u kojem se sklapaju dvostrani dogovori između države i Katoličke Crkve s vrijednošću međunarodnog ugovora jer su visoke ugovorne strane priznate kao međunarodno priznati pravni subjekti, sposobni sklopiti takve ugovore. Kao primjer navodimo da je istinski konkordat sklopljen s Republikom Kolumbijom 1973. godine, a u novije vrijeme s Poljskom 1993. godine. Međutim i globalni ugovori, kao i ugovori kojima se reguliraju sva bitna pitanja odnosa Crkve i države, ulaze također u konkordatski sustav, što potvrđuje i bogato diplomatsko iskustvo Svete Stolice posljednjih pedesetak godina⁹. Premda se Katolička Crkva nikad nije formalno i izričito opredijelila za nijedan društveni sustav, ipak je u svjetlu nauke Drugog vatikanskog koncila, sasvim očito da daje prednost demokratskim sustavima nasuprot oligarhijskim i autokratskim društvenim uređenjima¹⁰. U demokratskim uređenjima je redovito moguće ostvarenje konkordatskoga sustava u koji možemo smjestiti i Ugovore između Svete Stolice i Republike Hrvatske, sklopljeni 1996. i 1998. godine (o čemu će u nastavku biti više riječi).

2. Ustav i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica

Prije nego prikažemo one pravne akte koji se specifično odnose na Katoličku Crkvu u Republici Hrvatskoj, potrebno je osvrnuti se na one pravne osnove koje jednako vrijede za sve crkve i crkvene odnosno vjerske zajednice, a nalazimo ih u temeljnom pravnom aktu države, Ustavu Republike Hrvatske¹¹, i u *lex specialis* za ovu proble-

Socialista Federativa di Jugoslavia (25 giugno 1966), u: *Enchiridion dei concordati*, nn. 2888-2889, str. 1335-1343.

9 Vidi: José T. MARTÍN DE AGAR, *Raccolta di concordati 1950-1999*, Presentazione di S.E.R. Mons. Jean-Louis TAURAN, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2000; Giuseppe DAL- LA TORRE, *Concordati dell'ultimo mezzo secolo*, u: *Ius Ecclesiae*, 12 (2000.), str. 673-678.

10 Usp. Pietro Agostino D'AVACK, *La Chiesa e lo Stato nella nuova impostazione conciliare*, u: *Il Diritto Ecclesiastico*, 82 (1971.) I, str. 21-50.

11 *Ustav Republike Hrvatske*: sada važeći pročišćeni tekst objavljen je u „Narodnim novinama“ (dalje: NN), broj 41/01 od 07. 05 2001., zajedno s ispravkom objavljenim u NN, 55/01 od 15. 06.

matiku, u Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica¹² iz 2002. godine.

Na tragu prakse demokratskih zemalja, *Ustav Republike Hrvatske* već u izvornoj verziji od 22. prosinca 1990. u članku 40. određuje: „Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja”. Dok se u prvom dijelu ove ustavne odredbe jamči načelo slobode vjerovanja, dotle se u drugom dijelu jamči slobodno i javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja. To „slobodno i javno očitovanje“ ne može se drugačije tumačiti nego kao zajamčeno *ustavno pravo* vjerskih zajednica, pa tako i Katoličke Crkve da u Republici Hrvatskoj nastupa i djeluje slobodno i javno, sa svim posljedicama koja takva slobodna i javna prisutnost Crkve ima u javnom i društvenom životu.

Već u sljedećem članku Ustava, članku 41. definira se daljnje važno načelo i aplikacija prethodno proklamiranog načela slobode i javnosti: „Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države. Vjerske zajednice slobodne su, u skladu sa zakonom, javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotvorne ustanove te upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države”¹³. Nakon što se dakle proklamira jednakost pred zakonom i odvojenost od države svih vjerskih zajednica, ponovno se ističe da su slobodne u svom javnom djelovanju, i to poglavito na tri područja: na području vjerskih obreda (kulta), na odgojnom području i na području dobrotvorne (karitativne) djelatnosti. Treba također uočiti da se također ustavnom odredbom određuje kako će vjerske zajednice za svoje javno djelovanje na spomenuta tri područja dobivati „zaštitu i pomoć države“. Time se njihova prisutnost i djelovanje u javnosti cijene kao važan i koristan

2001. Ustav Republike Hrvatske proglasio je Sabor Republike Hrvatske 22. 12. 1990., te je izvorni tekst objavljen najprije u NN, 56/90.

12 *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica* usvojio je Hrvatski Sabor 04. 07. 2002. godine, objavljen je u „Narodnim novinama“ (NN) br. 83/02 od 16. 07. 2002. i prema članku 32. stupio na snagu osmog dana po objavljivanju.

13 Članci 40. i 41. Ustava Republike Hrvatske ostali su identični i u pročišćenom tekstu od 07. 05. 2001., dakle od početka do danas su nepromijenjeni.

čimbenik javnog i društvenog života, društvene stabilnosti, sklada i humanizacije cjelokupnog poretka na prostoru hrvatske države¹⁴.

Ta je sloboda djelovanja međutim ne samo ustavna nego i legalna i legitimna, što govori izraz „u skladu sa zakonom“. Premda je u javnosti bilo stavova da više nije potreban nikakav zakon jer je Ustav u ova dva članka izrekao sve bitno¹⁵, ipak je nakon stručnih rasprava Hrvatski Sabor donio **Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica** 4. srpnja 2002. godine.

Zakon je sastavljen od 32 članka. Nakon rasprava o definiciji samog pojma „vjerska zajednica“, Zakon u članku 1. donosi sljedeću definiciju: „Crkva ili vjerska zajednica drukčijeg naziva (u daljnjem tekstu: vjerska zajednica) u smislu ovoga Zakona je zajednica fizičkih osoba koje ostvaruju slobodu vjeroispovijedi jednakim javnim obavljanjem vjerskih obreda i drugim očitovanjima svoje vjere (u daljnjem tekstu: vjernici) upisana u Evidenciju vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj (u daljnjem tekstu: Evidencija)“. Dakle, i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica počinje proklamiranim načelom slobode vjeroispovijedi, koja se očituje ne samo slobodnom vršenjem vjerskih obreda nego i „drugim očitovanjima vjere“. Ta druga očitovanja vjere legaliziraju prisutnost i djelovanje svih vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj, pa tako i Katoličke Crkve, u javnom i društvenom životu, prije svega na prosvjetno-odgojnom i karitativno-socijalnom području. Da bi neka vjerska zajednica bila po ovom Zakonu prepoznata, potrebno je da bude registrirana u Evidenciju vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

To slobodno djelovanje vjerskih zajednica je podložno zakonskim uvjetima: zabranjeni su takvi načini djelovanja „koji su protivni pravnom poretku, javnom moralu ili na štetu života i zdravlja ili drugih prava i sloboda njenih vjernika i drugih građana“ (članak 4.); zakonom je zajamčeno slobodno odvijanje vjerskih obreda, ali

14 Usp. Vladimir LONČAREVIĆ, *Pravni položaj crkava i vjerskih zajednica te njihovo stjecanje pravne osobnosti u Republici Hrvatskoj*, izlaganje na Stručnom skupu „Pravni položaj crkava i vjerskih zajednica i sticanje svojstva pravnog lica“, Beograd, 28. 04. 2009.: vidi: <http://www.zastitnikgradjana.org/konferencija-crkve/>.

15 Posebno se je pak isticalo da za Katoličku Crkvu, kao najveću i najstariju vjersku zajednicu u Republici Hrvatskoj, nije više potreban nikakav zakon, jer je pored Ustava, ona već imala i četiri sklopljena Ugovora sa Republikom Hrvatskom o svim bitnim područjima njezinog djelovanja, i to više godina prije donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica.

se daju i određeni okviri kada ti obredi izlaze izvan lokacija vjerskih zajednica (članak 10.); proklamira se nadalje sloboda osnivanja „škole i učilišta bilo kojeg stupnja“ (članak 11.); posebno se određuju okviri za vjerski odgoj i nastavu vjeronauka u javnim odgojnim i obrazovnim ustanovama, te se utvrđuje da se „vjerski odgoj ustrojava sukladno zakonu te ugovorom između vjerske zajednice i Vlade Republike Hrvatske“ (članak 13.); posebno se jamči pravo na dušobrižničku pomoć u zdravstvenim i ustanovama socijalne skrbi (članak 14), u kaznionicama i zatvorima (članak 15.), te na dušobrižništvo pripadnika oružanih snaga i policija (članak 16.). Ostvarivanje prava vjerskih zajednica u tim javnim ustanovama je međutim moguće tek nakon što pojedina vjerska zajednica o konkretnoj ustanovi i načinu djelovanja sklopi ugovor s Vladom Republike Hrvatske, kao i o drugim pitanjima od zajedničkog interesa; ali je važno uočiti da zakon svim vjerskim zajednicama na jednaki način pruža mogućnost takvog javnog djelovanja. Zakon nadalje određuje način stjecanja materijalnih i imovinskih prava vjerskih zajednica (novčanih priloga, darova, nepokretnih dobara, usluga), kao i pitanje oslobađanja od plaćanja poreza i carina. Budući da se opetovano i uporno od nekih krugova u javnosti širi tvrdnja kako je Katolička Crkva u Hrvatskoj u privilegiranom položaju u odnosu na ostale vjerske zajednice¹⁶, pogotovo kad je riječ o materijalnim pitanjima, smatramo potrebnim i korisnim citirati članak 17., stavke 2. i 3. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica: „Vjerskoj zajednici odobrit će se sredstva iz državnog proračuna čija će se godišnja visina određivati ovisno o vrsti i značaju njenih vjerskih objekata (kulturnom, povijesnom, umjetničkom i sl.), te o djelovanju vjerske zajednice na odgojno-obrazovnom, socijalnom, zdravstvenom i kulturnom području i njenom doprinosu nacionalnoj kulturi, kao i humanitarnom i općekorisnom djelovanju vjerske zajednice“ (st. 2); „Vjerskoj zajednici može se iz državnog proračuna i proračuna jedinica lokalne samouprave i

16 Vidi npr. *Izjavu povodom obilježavanja dana vjerskih sloboda – „U Hrvatskoj vlada vjerska nejednakost i diskriminacija“* Hrvatske kršćanske koalicije od 26. siječnja 2010., koju je potpisao njezin predsjednik mr. sc. Mario Dučić. U toj Izjavi doslovno stoji: „Činjenica je kako je Hrvatskoj Katolička crkva privilegirana i povlaštena međunarodnim ugovorima s Republikom Hrvatskom, dok su ostale vjerske zajednice morale, i moraju, rješavati svoja pitanja s Ugovorima od zajedničkog interesa“. Tekst Izjave nalazi se na portalu te Koalicije: www.hkk.hr.

proračuna jedinica područne (regionalne) samouprave dodijeljivati i namjenska potpora, osobito za izgradnju i obnovu objekata vjerske zajednice“ (st. 3). Zakon nadalje utvrđuje socijalna prava vjerskih službenika i polaznika vjerskih škola i učilišta (članak 18), kao i pristup vjerskih zajednica sredstvima javnog priopćavanja u članku 19., koji glasi: „Vjerska zajednica može obavljati djelatnost javnog priopćavanja sukladno posebnim propisima, te ima pravo pristupa i sredstvima javnog priopćavanja u vlasništvu Republike Hrvatske sukladno sporazumu kojeg zaključuje s pravnim osobama koje obavljaju djelatnost javnog priopćavanja“. Konačno se u III. poglavlju uređuje upis u Evidenciju vjerskih zajednica (članci 20-28).

Bilo je potrebno ponešto bliže upoznati sadržaj *Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica* u Republici Hrvatskoj iz 2002. godine zato da bi se bolje uočilo kako pravni temelji prisutnosti i djelovanja Katoličke Crkve, koji su postavljeni prije donošenja ovog Zakona, i to sklapanjem Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, kao i ostalim provedbenim ugovorima i sporazumima, nisu ni u čemu u suprotnosti s ovim Zakonom, nego su s njim u skladu: naime, sva ona pitanja od zajedničkog interesa za Katoličku Crkvu i Republiku Hrvatsku koja su regulirana tim ugovornim pravnim aktima predviđena su ujedno i u Zakonu o pravnom položaju za sve ostale vjerske zajednice u Republici Hrvatskoj. Poblježe ćemo zato utvrdi o kojim se pitanjima konkretno radi, a posebno pod vidom prisutnosti i djelovanja Crkve u javnosti.

3. Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske

Sveta Stolica i Republika Hrvatska, kao međunarodno priznati pravni subjekti, sklopili su dakle ugovore kojima su htjeli regulirati međusobne odnose i pitanja od zajedničkog interesa i s kanonskog motrišta spadaju u tzv. javno crkveno pravo (*ius publicum ecclesiasticum*)¹⁷. Tri su ugovora potpisana 19. prosinca 1996. (o pravnim pitanjima, o suradnji na području odgoja i kulture, o dušobrižništvu katoličkih vjernika pripadnika oružanih snaga i redar-

¹⁷ O pojmu „javno crkveno pravo“, njegovom povijesnom razvoju i upotrebi u smislu *terminus technicus*, vidi u: Libero GEROSA, *Crkveno pravo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., str. 61-64.

stvenih službi Republike Hrvatske), a ratifikacijski su instrumenti između visokih ugovornih strana razmijenjeni u Apostolskoj palači u Vatikanu 9. travnja 1997., dok je četvrti, Ugovor o gospodarskim pitanjima, potpisan 9. listopada 1998. godine, a ratifikacijski su instrumenti razmijenjeni u Vatikanu 14. prosinca 1998¹⁸. U kojem smislu su ti ugovori, mogući tek u postkomunističkom vremenu, nosivi kao pravni temelji prisutnosti i djelovanja Crkve u demokratskoj Republici Hrvatskoj koncizno je naznačio i protumačio zagrebački nadbiskup Josip Bozanić u *Predgovoru* tih ugovora u izdanju Hrvatske biskupske konferencije. On ih smješta u širi pravni kontekst javnoga crkvenog prava kad kaže: „Ugovori predstavljaju izraz usklađivanja dvaju pravnih sustava, crkvenoga i državnoga, a spadaju u konkordatsko pravo koje je plod dugoga i posebnoga povijesnog nastojanja i iskustva odnosa Katoličke Crkve s državama i njezine prisutnosti u različitim narodima svijeta. Ugovori nadalje daju hrvatskom pravu novi doprinos i otvaraju novo područje suradnje između kanonskoga i građanskoga prava“¹⁹. Osim toga nadbiskup Bozanić ugovore promatra i u kontekstu međunarodnoga prava i općih načela, koje vrijede i za ostale crkve te crkvene i vjerske zajednice: „Ugovori su sklopljeni na temelju međunarodno priznatih načela o vjerskoj slobodi kao neotuđivom pravu svake ljudske osobe, koje uključuje i pravo na javno očitovanje svoje vjere. S jedne se strane poštuje načelo odijeljenosti Crkve i države da su one svaka u svom poretku neovisne i samostalne, s druge se pak strane promiče zdrava suradnja i Crkve i države“ jer su u službi istoga čovjeka. Suradnja Crkve i države može postojati samo tamo gdje postoji ozračje međusobnog uvažavanja,

18 *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*. Povijest nastanka i komentar Nikola Eterović. Predgovor Josip Bozanić, izdavač Hrvatska biskupska konferencija, nakladnik Glas Koncila, Zagreb, 2001. Službeni tekstovi Ugovora objavljeni su kako slijedi: 1) o pravnim pitanjima, u: *Acta Apostolicae Sedis* (dalje: AAS) 89 (1997.), str. 277-287; NN – Međunarodni ugovori br. 3/1997., str. 95-97; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 2/1996. (5), str. 8-13; 2) o suradnji na području odgoja i kulture, u: AAS 89 (1997.), str. 287-296; NN – Međunarodni ugovori br. 2/1997., str. 24-26; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 2/1996. (5), str. 3-7; 3) o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske, u: AAS 89 (1997.), str. 297-302; NN – Međunarodni ugovori br. 2/1997., str. 22-24; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 2/1996. (5), str. 14-16; 4) o gospodarskim pitanjima, u: AAS 91 (1999.), str. 170-178; NN – Međunarodni ugovori br. 18/1998, str. 721-723; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 3/1998. (10), str. 3-12.

19 Josip BOZANIĆ, *Predgovor*, u: *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, HBK, Zagreb, 2001., str. 6.

povjerenja i pomaganja, a sve u cilju cjelovitog duhovnog i materijalnog razvoja čovjeka kao i u cilju promicanja općega dobra. U tom kontekstu treba gledati pravne temelje na kojima počiva djelovanje Crkve u određenoj državnoj i političkoj zajednici, i zato nadbiskup Bozanić zaključuje: „Takve međunarodne konvencije između Crkve i države uređuju i daju pravnu sigurnost za djelovanje Katoličke Crkve u državama svijeta, ne tražeći nikakve povlastice niti braneći neki poseban položaj za Crkvu“²⁰.

Načelo međusobne suradnje Crkve i države u korist istog čovjeka i općeg dobra istaknuto je već u prvom *Ugovoru o pravnim pitanjima*, u članku 1., gdje se osim načela neovisnosti i samostalnosti, ugovorne strane obvezuju „da će u međusobnim odnosima potpuno poštivati to načelo te da će međusobno surađivati u brizi za cjelovit duhovni i materijalni razvoj čovjek i u promicanju općega dobra“²¹. U preambuli toga ugovora utvrđuje se i ima u vidu „nezamjenjivu uloga Katoličke Crkve u odgoju hrvatskoga naroda i njezinu povijesnu i sadašnju ulogu na društvenom, kulturnom i obrazovnom području“. Sva su navedena područja od javnog interesa, drugim riječima priznaje se Katoličkoj Crkvi primjereno mjesto i uloga u hrvatskoj javnosti. Istaknimo ipak najvažnije postavke:

a) Poseban i važan pravni temelj prisutnosti i djelovanja Crkve u javnosti je članak 2. Ugovora o pravnim pitanjima, kojim najprije Republika Hrvatska priznaju *javnu pravnu osobnost Katoličke Crkve* (st. 1), a zatim istu takvu javnu pravnu osobnost priznaje *i svim crkvenim ustanovama* „koje imaju takvu pravnu osobnost prema odredbama kanonskoga prava“ (st. 2). Potrebno je podsjetiti da u pravnom značenju te riječi posjedovati javnu pravnu osobnost znači biti nositelj prava i obveza koji odgovaraju naravi pravne osobe, sa njezinim zakonitim ciljevima (usp. npr. članak 14. ovog Ugovora o crkvenim društvima)²², drugim riječima znači biti pravno priznati su-

20 *Isto*, str. 7.

21 Tekstove iz pojedinih ugovora citiramo prema navedenim službenim izdanjima u bilješci br. 18.

22 Kan. 116, § 1; usp. Luis VELA – Francisco Javier URRUTIA, *Persona giuridica (Persona iuridica)*, u: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, Carlo CORRAL SALVADOR, Velasio DE PAOLIS, Gianfranco GHIRLANDA (ur.), Edizioni San Paolo, Ciniselo Balsamo (Milano), 1993., str. 795-799.

bjekt javnog djelovanja u dotičnom pravnom poretku. Ovom odredbom Ugovora Republika Hrvatska dakle priznaje ne samo Katoličku Crkvu u cjelini nego i njezine ustrojbene jedinice, odnosno ustanove (npr. biskupije, župe) pravnim osobama na građanskom pravnom području. To ima i pravne i društvene posljedice: dok su s jedne strane crkvene i državne javne pravne osobe izjednačene pred zakonom te imaju ista prava i obveze, s druge strane „priznavajući javnu pravnu osobnost Katoličkoj Crkvi i njezinim ustanovama, državna vlast priznaje da su te pravne osobe ustanovljene za opću korist, a njihova djelatnost spada u javnu službu“²³. Konkretna provedba ove važne stavke omogućena je potpisivanjem *Protokola o načinu upisa pravnih osoba Katoličke Crkve u Evidenciju pravnih osoba Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj*²⁴ između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije 12. rujna 2002. Nakon toga *Protokola* crkvene su se ustanove na propisanom obrascu mogle prijaviti Središnjem državnom uredu za upravu u Zagreb, koji im je izdavao *Obavijest o upisu* u Evidenciju s dodijeljenim evidencijskim brojem. Ta je obavijest bila potvrda te je trebala značiti i znači da određena crkvena ustanova ima svojstvo pravne osobe ne samo u kanonskom nego i u civilnom pravnom poretku, te da je kao takva prepoznata i da može nastupati i djelovati u javnosti, i u pravnom prometu općenito.

23 Nikola ETEROVIĆ, Komentar Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, u: *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, str. 150. Autor pritom navodi i primjere ostalih država koje su u svojim ugovorima sa Svetom Stolicom također provele ovo temeljno načelo priznavanja pravnih osoba Katoličke Crkve: Austrija, Španjolska, Italija, Njemačka, Izrael, Kazahstan, Gabon, Estonija.

24 *Protokol* je službeno od crkvene strane objavljen u: *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 1/2002. (15), str. 3-4; a od strane Republike Hrvatske u: „Narodne novine“(NN) – Međunarodne novine broj 15/2003. Prije *Protokola*, kojim se ustrojava Evidencija pravnih osoba Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj pri ministarstvu nadležnom za poslove opće uprave(članak 1.), crkvene ustanove su se prijavljivale jedino Državnom zavodu za statistiku, koji im je na temelju prijave i pečata dodjeljivao *matični broj*. I nakon uvođenja evidencijskog broja, mnoge su javne ustanove uvažavale jedino prijašnji matični broj, osobito u platnom prometu, jer im *evidencijski broj* nije ulazio u postojeći sustav (financijskog) poslovanja. Uvođenjem *osobnog identifikacijskog broja* (OIB), koji će od 1. siječnja 2011. potpuno zamijeniti matični broj pravnih osoba, i ta će poteškoća biti otklonjena, jer će se crkvene pravne osobe, poput svih ostalih pravnih i fizičkih osoba, u pravnom i platnom prometu identificirati isključivo preko OIB-a.

b) Člankom 12. Ugovora o pravnim pitanjima Katoličkoj su Crkvi zajamčeni način i sredstva njezine prisutnosti i djelovanja u javnosti kroz slobodu tiska, tiskanje i širenje knjiga, novina, časopisa te „druge djelatnosti povezane s njezinim poslanjem“. U st. 2 je Crkvi zajamčen pristup i državnim *sredstvima javnoga priopćavanja* (novine, radio, televizija), a utvrđeno joj je i pravo da sama osniva i obavlja „djelatnost radija i televizije u skladu s odredbama zakonodavstva Republike Hrvatske“. Još se jasnije ta načela o pristupu Crkve javnim sredstvima priopćavanja vide u članku 12., stavci 1. i 2. *Ugovora o suradnji na području odgoja i kulture*, gdje se za to pravo donose i dva razloga: „zbog službe koju Katolička Crkva obavlja u društvu i poštujući vjersku slobodu“, a pristup Crkve državnim medijima označuje se atributom „dolični“. Ugovor o suradnji na području odgoja i kulture donosi k tome i još jednu zanimljivu i pažnje vrijednu odredbu. Pozivajući se na poštovanje načela vjerske slobode u pluralističkom društvu, „Republika Hrvatska će dosljedno paziti da u sredstvima društvenoga priopćavanja budu poštivani osjećaji katolika i temeljne ljudske vrijednosti etičke i vjerske naravi“ (članak 12., stavak 3.). Ne radi se o nikakvoj povlastici nego o *temeljnomoj postulatu načela vjerske slobode*. Zato s potpunim pravom komentira Nikola ETEROVIĆ ovu odredbu Ugovora o suradnji na području odgoja i kulture sljedećim tvrdnjama: „Ako država doista jamči vjersku slobodu, ne može dopustiti da se u sredstvima društvenoga priopćavanja vrijeđaju osjećaji vjernika ili izruguju temeljna načela ćudoređa. To ne znači da će državna sredstva priopćavanja postati konfesionalna, nego da će poštivati vjerske i ćudoredne osjećaje vjernika koji sačinjavaju većinu građana Republike Hrvatske“²⁵. Naglasak je dakle na poštivanju vjerskih i ćudorednih osjećaja građana vjernika u pluralističkom društvu, kao temeljnom načelu poštivanja ljudskih prava jer vjerski i ćudoredni osjećaji ulaze u ta temeljna ljudska prava, koje demokratsko društvo i zakonski štiti i promiče, dok ih totalitarni režimi ignoriraju ili čak izvrgavaju ruglu.

U tom smislu pozitivan je znak što je 1999. godine u vijeće Hrvatske radiotelevizije ušao i predstavnik Katoličke Crkve; kao i

25 Nikola ETEROVIĆ, Komentar Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, str. 254.

to što je – kao provedbeni dokument²⁶ Ugovora o pravnim pitanjima i o suradnji na području odgoja i kulture – dana 27. srpnja 2000. sklopljen *Sporazum između Hrvatske radiotelevizije i Hrvatske biskupske konferencije*²⁷ o realizaciji katoličkog vjerskog programa na državnoj televiziji i radiju. Temeljem toga Sporazuma osnovana je Redakcija religijskoga programa Hrvatske televizije i Redakcija religijskoga programa Hrvatskoga radija. Potrebno je istaknuti da se radi o temeljnim pravnim aktima kojima je omogućena prisutnost Crkve u javnosti preko državnih sredstava javnog priopćivanja.

c) Poseban doprinos prisutnosti i djelovanju Katoličke Crkve u javnosti daje pravni *institut kanonske ženidbe s građanskim učincima*, kako je predviđeno u *članku 13.* Ugovora o pravnim pitanjima. Ta je ustanova, kojom Republika Hrvatska priznaje građanske učinke ženidbenoj privoli učinjenoj prema kanonskom zakonodavstvu, na snazi od 1. srpnja 1999.²⁸ godine, i u ovih je desetak godina prakticirana bez ikakvih teškoća jer se i crkveni službenici i matičari drže pravila i rokova određenih u *Obiteljskom zakonu Republike Hrvatske*²⁹: nadležni matičar ženiku i nevjesti izdaje Potvrdu o ispunjenu pretpostavki za sklapanje braka u vjerskom obliku, crkveni službenik pred kojim je vjenčanje sklopljeno mora u roku od pet dana matičaru vratiti potpisani zapisnik vjenčanja, a matičar u roku od tri dana upisuje to vjenčanje u građansku maticu vjenčanih i vjenčanima u

26 Provedbeni dokumenti Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske potpisani su između Hrvatske biskupske konferencije i Vlade Republike Hrvatske. Takvi provedbeni dokumenti, iako nemaju međunarodni karakter, ipak imaju svoju pravnu težinu na nacionalnom planu i praktičnu važnost jer pobliže pravno reguliraju pojedina pitanja iz Ugovora. U kanonskom pravnom poretku, u smislu kan. 455 § 2, takvi dokumenti mogu imati, nakon pregleda Apostolske Stolice, karakter zakonito proglašene opće odluke i valjani su doprinos diplomaciji Svete Stolice: usp. Usp. Péter ERDŐ, *Le conferenze episcopali nelle relazioni della Chiesa con lo Stato moderno*, u: *Revista Española de Derecho Canonico*, 55 (1998.), str. 255-263.

27 Sporazum, koji su potpisali predsjednik HBK mons. Josip Bozanić i predsjednik Uprave HRT Mirko Galić, objavljen je u: *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 2/2000. (13), str. 3-7; tekst Sporazuma se također nalazi otisnut u: *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, HBK, Zagreb, 2001., str. 120-124.

28 Povodom stupanja na snagu odredbi o kanonskoj ženidbi s građanskim učincima, biskupi HBK uputili su vjernicima „Pismo biskupa Hrvatske o obliku sklapanja ženidbe“, s nadnevkom 4. lipnja 1999. Pismo je objavljeno u: *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 1/1999. (11), str. 10.

29 *Obiteljski zakon* Republike Hrvatske, u: NN 162/98; NN 116/03. Pravnu ustanovu kanonske ženidbe s građanskim učincima uređuju članci 6, 8, 20-23.

kanonskom obliku izdaje Izvadak iz državne matice vjenčanih, što je dokaz da je tako sklopljeno vjenčanje postiglo sve građanske učinke, i to od trenutka sklapanja. Budući da su brak i obitelj ne samo temeljne, nego i javne ustanove za dobrobit cjelokupnog društva, institut kanonske ženidbe s građanskim učincima znači da država poštuje vjersko uvjerenje katolika i da ih, za razliku od prijašnjeg totalitarnog režima, ne prisiljava na dvostruki čin privole: najprije građanski, potom kanonski; nego u jednom te istom činu privole (u kanonskom obliku) građani katolički vjernici i oni koji s njima sklapaju ženidbu ostvaruju *istodobno* kanonske i građanske pravne učinke, što svjedoči o dosegu demokratske svijesti jednog društva.

d) Poseban način na koji je Crkva prisutna i djeluje u javnosti jesu *vjernička društva*. U kanonskom pravnom poretku razlikujemo: laička, klerička i mješovita vjernička društva, prema kan. 298 § 1³⁰; u istoj su kanonskoj odredbi određeni i ciljevi vjerničkih društava: „pothvati evangelizacije, vršenje djela pobožnosti ili dobrotvornosti te prožimanje vremenitog reda kršćanskim duhom“. Svi ti ciljevi uključuju javnost djelovanja. Premda su većina, ako ne i sva, do sada osnova društva kod nas laička, dakle sastavljena su od vjernika laika, često se u medijima širi uvjerenje da se zapravo radi o kleričkim društvima ili, preciznije, o djelovanju hijerarhije, što jednostavno nije točno. Kroz crkvena vjernička društva, posebno ona privatna, djeluju u javnosti oni građani koji su i vjernici laici. Pravni temelj djelovanja daje im Ugovor o pravnim pitanjima, članak 14., kojim se tvrdi da „Republika Hrvatska priznaje pravo vjernika da osnivaju društva s ciljevima koji su vlastiti Crkvi“; ta se društva, osim prema kanonskom, ravnaju i prema građanskom zakonodav-

30 Kan. 298, § 1 u cijelosti glasi: „U Crkvi ima društava različitih od ustanova posvećenog života i družba apostolskog života, u kojima vjernici, bilo klerici, bilo laici, bilo klerici i laici zajedno, zajedničkim djelovanjem teže njegovanju savršenijeg života ili promicanju javnog bogoštovlja ili kršćanskog nauka ili drugih djela apostolata, kao što su pothvati evangelizacije, vršenje djela pobožnosti ili dobrotvornosti te prožimanje vremenitog reda kršćanskim duhom“. Za tumačenje i komentar vjerničkih društava vidi: Jure BRKAN, *Obveze i prava vjernika laika*, Split, 2005., osobito četvrto poglavlje: „Posebne odredbe o laičkim društvima“, str. 124-149; Gianfranco GHIRLANDA, Associazione di fedeli (Christifidelium consociatio), u: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, str. 52-61; Piero Antonio BONNET – Gianfranco GHIRLANDA, *De Christifidelibus. De eorum iuribus, de laicis, de consociationibus. Adnotationes in Codicem*, Romae, 1983., posebno: Titulus V: „De Christifidelium consociationibus (can. 298-329)“ – P. A. Bonnet, str. 71-111.

stvu u onim slučajevima kada njihovo djelovanje ima i građanske, a ne samo kanonske učinke³¹. Osim prava, Republika Hrvatska „jamči katolicima i njihovim društvima i ustanovama potpunu slobodu djelovanja i javnog nastupa bilo usmeno ili pismeno“ (članak 14., st. 2). Ne postoje dakle nikakve zakonske smetnje da se vjernici laici (ne isključujući niti klerike) udružuju i zajedno lakše postignu zadane ciljeve. Mnoge indicije ukazuju da živimo u vrijeme koje zahtijeva snažniji glas izgrađenih vjernika laika, ne samo na crkvenom nego i na građanskom području. „Inicijativa kršćana laika osobito je potrebna kad je riječ o otkrivanju, nalaženju sredstava za prožimanje društvenih stvarnosti, političkih i gospodarskih kretanja zahtjevima nauka Crkve i kršćanskoga života. Za laika se otvara vrlo široko područje djelovanja u kojem ga vodi vlastita savjest i odgovornost“³²; a to široko područje djelovanja, pravo i sloboda, jamči mu i kanonsko i građansko zakonodavstvo, svaki pravni poredak u okviru vlastite autonomije i mjerodavnosti.

e) Javnost prisutnosti i djelovanja Crkve osobito je značajna u ustanovama od posebnog javnog i društvenog interesa, bilo da su te ustanove Crkvi vlastite ili su državne. Na prvome mjestu riječ je o *obrazovnim i odgojnim ustanovama*. Članak 15. Ugovora o pravnim pitanjima jamči Katoličkoj Crkvi „pravo osnivati obrazovne ustanove bilo kojega stupnja i njima upravljati prema vlastitim pravilima“, dok je člankom 1. Ugovora o suradnji na području odgoja i kulture utemeljeno pravo Crkve na „nastavu katoličkoga vjeronauka u svim javnim osnovnim i srednjim školama i u predškolskim ustanovama, kao obveznoga predmeta za one koji ga izaberu, pod istim uvjetima pod kojima se izvodi nastava ostalih obveznih predmeta“. O tom iznimno važnom pitanju i načinu prisutnosti i djelovanja Crkve u javnim odgojno-obrazovnim ustanovama potpisan i provedbeni dokument, *Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjer-*

31 Ukoliko djelovanje vjerničkih društava ima i građanske učinke, na njih se primjenjuje *Zakon o udruženjima*, koji je stupio na snagu 15. 10. 2001., a primjenjuje se od 01. 01. 2002.: NN 88/01.

32 Josip ŠALKOVIĆ, *Obveze i prava vjernika laika (kann. 224-231). Poslanje i djelovanje*, Studia canonica croatica, sv. 2., Zagreb, 2009., str. 64.

*skom odgoju u javnim predškolskim ustanovama*³³, između Hrvatske biskupske konferencije i Vlade Republike Hrvatske, u Zagrebu 29. siječnja 1999. Ne ulazeći ovdje u rasprave o mjestu i ulozi Crkve u javnim odgojnim i obrazovanim ustanovama i držeći se teme o pravnim temeljima, potrebno je istaknuti još dvije odredbe koje odražavaju *ratio legis*, to jest zbog čega je na ovaj način, kakav poznajemo, regulirano to pitanje. Ugovor o suradnji na području odgoja i kulture iz 1996. tako normira da će „odgojno-obrazovni sustav u javnim predškolskim ustanovama i školama, uključujući i visoka učilišta, uzimati u obzir vrijednosti kršćanske etike“ (članak 1., stavak 2.); dok provedbeni Ugovor iz 1999. godine normira da su „katoličke vjerske tradicije duboko ukorijenjene u hrvatskoj kulturnoj baštini, što će se u javnom hrvatskom školstvu uzimati u obzir, napose u provođenju prikladnih vjersko-kulturnih inicijativa i programa, koje uz školstvo obuhvaćaju najrazličitija područja društvenoga i kulturnoga života“ (članak 11., stavak 1.). Dok se načelo o poštivanju vrijednosti kršćanske etike od ekumenskog značenja s obzirom na strukturu stanovništva Hrvatske prema različitim vjeroispovijestima, dotle odredba iz Provedbenog ugovora o uzimanju u obzir katoličkih vjerskih tradicija „na područje školstva primjenjuje načela iz uvoda Hrvatskih ugovora o pravnim pitanjima, o odgoju i kulturi te o gospodarskim pitanjima, u kojima se među ostalim naglašava nezamjenjiva uloga Katoličke Crkve na kulturnom, društvenom, odgojnom, obrazovnom, moralnom i karitativnom području hrvatskoga naroda“³⁴.

f) Ne manje važni su i oni pravni temelji na kojima počiva prisutnost i djelovanje Crkve u ostalim javnim ustanovama, kao što su *bolnice, lječilišta, sirotišta i druge ustanove za zdravstvenu i društvenu skrb, te zatvori i kaznionice*. Člankom 16. Ugovora o pravnim pitanjima priznaje i jamči Katoličkoj Crkvi pravo na dušobrižništvo vjernika u tim ustanovama „bilo da su javnoga bilo privatnoga zna-

33 *Ugovor o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama*, u: *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, HBK, Zagreb, 2001., str. 113-117.

34 Nikola ETEROVIĆ, Komentar Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, str. 217. Što se tiče ekumenskog načela o poštovanju kršćanskih vrijednosti, Autor navodi da se takvo načelo nalazi u ugovorima Svete Stolice s Portugalom, Italijom i Španjolskom.

čenja“. Stavkom 2. navedenog članka Ugovora propisuje se da će se dušobrižnička djelatnost u navedenim ustanovama, koje su javnoga značenja, urediti „posebnim ugovorom između nadležnih crkvenih vlasti i tijela Republike Hrvatske“. To je i provedeno tako da su između Hrvatske biskupske konferencije i Vlade Republike Hrvatske do sada sklopljeni sljedeći sporazum i ugovor: *Sporazum o dušobrižništvu u kaznionicama, zatvorima i odgojnim zavodima* (12. 09. 2002.)³⁵, te *Ugovor o dušobrižništvu u bolnicama i ostalim zdravstvenim ustanovama te ustanovama socijalne skrbi* (31. 10. 2005.)³⁶. U tim je dokumentima dogovoren način imenovanja bolničkog i zatvorskog kapelana, raspored njegovog radnog vremena, iznos novčane nagrade za njegovu službu, izgradnja prikladnog bogoslužnog prostora (kapela) ili uporaba odgovarajućih dvorana za vjerske potrebe i sl. Tim su dokumentima regulirani prisutnost i djelovanje Crkve u javnim ustanovama, ali je očito da će slične ugovore trebati također uspostaviti i s odgovornima u privatnim ustanovama koje su osnovane u iste ili slične svrhe³⁷.

g) Još je jedno važno područje prepoznatljive prisutnosti i djelovanja Crkve u javnosti regulirano člankom 17. Ugovora o pravnim pitanjima, a radi se o *ustanovama za karitativno djelovanje i društvenu skrb*. Osim što takvo djelovanje proizlazi iz same biti poslanja Crkve, radi se također ovdje o važnim načelima koja ulaze u društveni nauk Crkve, a njezina djelatnost na ovom području važna je i za opću društvenu zajednicu, što je Republika Hrvatska prepoznala. Naime, Katolička Crkva ima dugo i bogato iskustvo *karitativnog i socijalnog djelovanja*, jer ljudi kojima je potrebna pomoć je bilo uvijek i uvijek će ih biti, premda se od vremena do vremena okolnosti

35 Sporazum je objavljen u: *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 1/2002. (15), str. 5-6.

36 Ugovor je objavljen u: *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, br. 1/2005. (18), str. 3-4. – Osim navedenog Sporazuma i Ugovora, HBK i Vlada RH potpisali su još i *Sporazum o povratu crkvenih matičnih knjiga, knjiga stanja duša, ljetopisa i drugih knjiga koje su u vrijeme komunističkog režima nezakonito oduzete Katoličkoj crkvi poslije 1945.* (31. 10. 2005.). Taj je Sporazum dostavljen iz Tajništva HBK svim nad/biskupskim ordinarijatima, koji su ga objavili u svojim službenim vjesnicima; tako je tekst objavljen i u: *Službeni vjesnik Biskupije Krk*, br. 6/2005., str. 141-142.

37 Usp. Nikola ETEROVIĆ, Komentar Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, str. 198.

mijenjanju. Naša je Crkva još u vrijeme totalitarnog sustava razvijala svoj *Caritas*, posebno je to došlo do izražaja za vrijeme Domovinskog rata, a danas su okolnosti takve da traže odgovore na nove izazove i potrebe ljudi: dovoljno je spomenuti svakodnevnu nesigurnost ljudi zbog gubitka radnog mjesta, egzistencijalnu nesigurnost zbog malih ili nikakvih primanja, a k tome treba dodati i suvremene potrebe, kao što su ovisnosti o drogi i alkoholu, nasilje u obitelji i dr. Premda se karitativno djelovanje i društvena skrb Crkve manje ističu u sredstvima društvenog priopćivanja, ta je djelatnost izuzetno važna ne samo zbog same Crkve i njezinog poslanja nego i zbog stvaranja istinite i stvarne slike o njoj u javnosti. Ljudi naime, bez obzira na vlastiti svjetonazor, najprije i najlakše na ovom području mogu prepoznati svjedočku i proročku dimenziju Katoličke Crkve i kršćanstva uopće. Zato je potrebno isticati, promicati i podupirati instituciju *Hrvatskog Caritasa*, ali jednako tako i ustanove biskupijskog i župnog Caritasa. Tu se najbolje i najočitije može ostvariti načelo *supsidijarnosti* u društvenim odnosima i u odnosima Crkve i države³⁸, ali i poticati *volonterstvo* u Crkvi³⁹. Naime, člankom 17., stavkom 1. Ugovora o pravnim pitanjima se Katoličkoj Crkvi jamči pravo da „može slobodno organizirati ustanove koje će osiguravati karitativno djelovanje i društvenu skrb, a u skladu s odgovarajućim državnim propisima“, dok se u stavku 2. određuje da će crkvene ustanove za karitativno djelovanje i društvenu skrb, kao i ustanove koje ovise o Crkvi i djeluju prema vlastitim statutima, imati „ista prava i povlastice koje imaju i državne ustanove osnovane u istu svrhu“. Osim karitativnih, ove odredbe obuhvaćaju i crkvene ustanove za društvenu skrb, kao što su starački domovi, sirotišta, ustanove za liječenje ovisnika i ostale ustanove terapijskog značenja. U tu svrhu u stavku 3. je propisano da će mjerodavna državna tijela i mje-

38 „Povijesno iskustvo nas uči da je centralizirana moć opasna. Zato se centralizaciji moći društvo djelotvorno suprotstavlja horizontalnom podjelom vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Osim tog načela katolički društveni nauk potiče i načelo *supsidijarnosti* koje vrši i vertikalnu razdiobu moći: što može niži neka ne preuzima viši. Time se stvara pretpostavka i za slobodno djelovanje Crkve u društvu“. Josip BOZANIĆ, Odnos Crkve i države, u: VIJEĆE ZA LAIKE HRVATSKE BISKUPSKJE KONFERENCIJE, *Crkva, demokracija, opće dobro u Hrvatskoj*. „*Studijski dani*“, Zagreb, 31. III. – 1. IV. 1995., Stjepan BALOBAN (ur.), Glas Koncila, Zagreb, 1995., str. 115.

39 Usp. Slavko ZEC, *Volonterstvo u Crkvi u svjetlu Zakonika kanonskog prava*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, br. 4/2001, str. 243–247.

rodavne crkvene vlasti „međusobnim dogovorom odrediti novčanu pomoć koju će Republika Hrvatska davati ustanovama Katoličke Crkve koje su u službi općega dobra društva“. Treba ovome dodati da se s naslova „opće društveno vrijednog rada Katoličke Crkve u službi građana na kulturnom, odgojnom, društvenom i etičkom polju“ (članak 6., stavak 1.), te djelovanja Crkve „na promicanju općega dobra“ (članak 6., stavak 2.) određena novčana sredstva, koja Republika Hrvatska dodjeljuje Katoličkoj Crkvi iz godišnjega državnog proračuna prema Ugovoru o gospodarskim pitanjima, članak 6., također moraju usmjeriti kao „doprinos za karitativnu djelatnost Katoličke Crkve“⁴⁰.

h) Od specifičnog i posebnog značenja je javna prisutnost i djelovanje Crkve u vojnim i policijskim ustanovama, što *ex integro* regulira *Ugovor o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske*. Temeljem tog Ugovora iz 1996. godine, Sveta Stolica je dekretom Kongregacije za biskupe *Qui successimus* od 25. travnja 1997. osnovala *Vojni ordinarijat* u Republici Hrvatskoj, a na temelju načela iz apostolske konstitucije pape Ivana Pavla II. *Spirituali militum curae* od 21. travnja 1986. Vojni ordinarijat se ravna po Statutu koji je potvrdila Kongregacija za biskupe 22. rujna 1998. i Pravilniku od 3. prosinca 1998. godine⁴¹. Katolički vjernici, pripadnici oružanih snaga i redarstvenih službi, žive i djeluju u posebnim okolnostima, zbog čega Crkva posvećuje posebnu pastoralnu skrb njima i njihovim obiteljima. U isto vrijeme, budući da se radi o javnim službama koje su zadužene za sigurnost i mir, red i čuvanje ustavno-pravnog poretka države, radi se o specifičnom i posebno značajnom području djelovanja Crkve u javnosti. O pastoralnom brizi za tu posebnu društvenu skupinu progovorio je već Drugi vatikanski koncil u dekretu „Chri-

⁴⁰ *Ugovor o gospodarskim pitanjima*, članak 6., stavak 4. u cijelosti glasi: „U novčani iznos, o kojem se govori u stavku 2. ovoga članka, osim troškova za uzdržavanje klera i drugih crkvenih službenika, uključeni su i troškovi izgradnje i uzdržavanje crkava i pastoralnih središta koji nisu u popisu spomenika kulture, te doprinos za karitativnu djelatnost Katoličke Crkve“.

⁴¹ Cjeloviti pogled na pravna uporišta i zakonske akte na kojima se temelji uspostava i djelovanje Vojnog ordinarijata u Republici Hrvatskoj donosi: Matija BERLJAK, Zakonodavstvo o Vojnom ordinarijatu u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 69 (1999.), str. 519-533.

stus Dominus⁴², a Zakonik kanonskog prava iz 1983. u kan. 372 § 2 predvidio mogućnost osnivanja partikularnih Crkava ne po principu područnosti, nego i „po obredu vjernika ili po čemu drugom“; ta odredba o drugim kriterijima osnivanja partikularnih Crkava („po čemu drugom“) je upravo primijenjena na osnivanje vojnih ordinarijata po svijetu, pa tako i u Hrvatskoj.

Zaključak

Crkva i država u Hrvatskoj prepoznali su potrebu međusobne suradnje za opće dobro i posebno za dobro onih građana koji su u isto vrijeme i vjernici, pripadnici Katoličke Crkve. Odraž te želje i potrebe su međusobno uređeni odnosi na temelju prikazanih ugovora od međunarodnog pravnog značenja između Svete Stolice i Republike Hrvatske. Ti Ugovori, premda nisu konkordat u pravom i užem smislu riječi, ipak ulaze u konkordatsko pravo jer imaju globalni karakter i uređuju sva bitna pitanja odnosa Crkve i države⁴³, a time određuju i pravni položaj Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj. Ustavna načela o slobodi vjeroispovijedi, u tradiciji temeljnih ljudskih prava koje promiče Organizacija ujedinjenih naroda, priznaju i prepoznaju vjernike, okupljene u crkvene i vjerske zajednice, kao nezaobilazan čimbenik javnog i društvenog života sa svojim pravima i obvezama. Pripadnici Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj na tim temeljima ostvaruju također svoja prava i obveze u javnom i društvenom životu, a konkordatski uređen odnos Katoličke Crkve i hrvatske države omogućuje im pravno utemeljeno djelovanje u javnom i društvenom životu. S tog motrišta treba razumjeti sve ono što slijedi iz tih pravnih temelja, a to je: priznanje pravnih osoba Katoličke Crkve, pravni

42 Drugi vatikanski koncil, Dekret o pastirskoj službi biskupa *Christus Dominus*, br. 43: „Budući da dušobrižništvo vojnika, zbog posebnih okolnosti njihova života, zahtijeva posebnu brigu, neka se, prema mogućnosti u svakom narodu osnuje vojni vikarijat“. Apostolska konstitucija pape Ivana Pavla II. *Spirituali militum curae* (AAS 78 [1986.], str. 481-486) mijenja naziv vojni vikarijat u vojni ordinarijat, čime je naglašena važnost i vlast tih ustanova. Na čelu vojnog ordinarijata je naime sada vojni ordinarij koji ima vlastitu, redovitu vlast (*potestas ordinaria propria*), a ne kao prije vojni vikar koji je imao zamjeničku vlast (*potestas vicaria*) u ime rimskog prvosvećenika, a ne vlastitu kao danas: usp. Matija BERLJAK, *Zakonodavstvo o Vojnom ordinarijatu u Hrvatskoj*, str. 525.

43 Usp. Péter ERDŐ, *II Concordato in Europa*, u: RAZNI AUTORI, *Concordatory Law*, Szabolcs Anzelm SZUROMI O. Praem (ur.), Szent István Társulat, Budapest, 2008., str. 19.

institut kanonske ženidbe s građanskim učincima, priznanje prava vjernicima da se organiziraju u vjernička društva i kao takvi javno nastupaju, omogućen pristup Crkvi javnim sredstvima društvenog priopćivanja i osnivanje vlastitih medija, te prisutnost i djelovanje Crkve u javnim ustanovama od općeg društvenog značenja. Tu se posebno ističu odgojno-obrazovne ustanove, zdravstvene i karitativne ustanove, ustanove od posebne društvene skrbi te prisutnost i djelovanje Katoličke Crkve u oružanim snagama i redarstvenim službama. Pravni okvir te prisutnosti i djelovanja je dakle zaokružen. Ostaje trajni zadatak ispravne primjene pravnih odredbi u konkretnu praksu, što sa strane države uključuje poštivanje tih pravnih temelja, dok je Crkvi u Hrvatskoj to trajni izazov i zadaća da se pokaže vjerodostojnom kroz njezinu prisutnost i djelovanje u javnosti. Samo se na taj način može ostvarivati svrha zbog koje su i oblikovani prikazani pravni temelji. Crkva naravno pritom ne zaboravlja da „ima dužnost i prirodno pravo“ naviještati Radosnu vijest svim ljudima (kan. 747), ali i „ćudoredna načela o društvenom poretku, kao i da donosi sud o bilo kojim ljudskim stvarima kad god to zahtijevaju osnovna prava ljudske osobe ili spasenje duša“ (kan. 747 § 2).

LEGAL FUNDAMENTALS OF THE PUBLIC PRESENCE AND ACTIVITY OF THE CHURCH IN CROATIA

Summary

The public presence and activity of the Catholic Church in Croatia are based on legal documents which express the desire of both the Croatian State and the Catholic Church to regulate mutual relations based on contemporary principles, in line with other democratic states of Europe and the world. We speak here about the respect for commonly accepted principles of autonomy and independence, what include mutual cooperation for the benefit of persons, who are both citizens of the Republic of Croatia and *Christifideles*, members of the Catholic Church. These legal bases we find already in the Croatian Constitution of 1990, then in the Law about the legal status of religious communities of 2002, but particularly in the Concordatary law, namely in the four Agreements signed between the Holy See and the Republic of Croatia: about legal issues, about collaboration in education and culture, about religious assistance of the Catholic faithful, members of the Armed Forces and Police (all three salient in 1996) and finally about economic issues (1998). These Agreements guarantee a place and role of the Catholic Church and its ecclesial institutions, as recognized legal entities in public. In particular it is their presence and activity in the media, in education and training institutions, hospitals, hospices and other charitable and social institutions, in prisons and in the Armed Forces and Police. The author of this article points out the existing rules and draws attention to the need for them to be respected so that the mutual cooperation between the State and the Church can be of benefit for those for whom these legal principles are established.

Key words: Church, State, collaboration, public, Constitution, law, legal persons, media, public institutions, common good.

